

Lipcey Andersson Emőke:

Csend ég és víz között Látogatás Tomas Tranströmernél

Tomas Tranströmer 1931. április 15-én, Stockholmban született, gimnáziumba is itt járt. 1956-ban pszichológia szakot végzett a Stockholmi Egyetemen. 13 éves korában kezdett írni, első verseskötete, a *17 dikter* (17 vers) 1954-ben jelent meg. 1997-ben jelentek meg összegyűjtött versei. Tranströmer 1993-ban tette közzé rövid önéletrajzát *Minnena ser mig* (Az emlékek látnak) címmel. Verseivel a modernizmus, szürrealizmus és expresszionizmus hagyományait követve egyedi, csak rá jellemző képiséget teremt, mely bepillantást enged a mikrokozmosz és a makrokozmosz titkaiba. 1990-ben agyvérzés érte. Beszélő képességét elvesztette, jobb oldalára lebénult, de alkotó ereje töretlen. Agyvérzése előtt elismert pszichológus volt. Számos irodalmi díjat kapott Svédországban és Svédország határain kívül is. Az irodalmi Nobel díjat 2011-ben nyerte el.

A szoba nem olyan nagy, de világos, szellős, berendezése egyszerű. A legtöbb helyet egy zongora foglalja el, kottákkal tele rakva. A fedele nyitva, hogy bármikor mellé ülhessen a költő, és megszólíthassa a csendet. Hogy a csend mögé hatoljon, kívül és belül. *Tomas Tranströmer* most nem a zongoránál ül, hanem az ablak előtt, mely magasan Stockholm fölött tárul a víz felé. Ég és víz. Jól látni innen a kikötőbe igyekvő hajókat, és ide hallatszík a hajókürtök mély bűgása. Talán éppen ennél az ablaknál ülhetett a költő akkor is, mikor egyik 1996-ban írt haikuja eszébe jutott:

*Bent orchideák
kint tankhajók úsznak el.
Sápadt telihold.*

Tomas, és felesége Monica már vártak. Délután négy óra van, s bár ilyenkor télen a város utcáit már elfoglalja a sötétség, itt fent, ég és víz között még világos van. Az ablak és a zongora között ülünk egy kicsiny asztalkánál, melyre hamarosan kávé csésze és sütemény is kerül.

– December 10-e, a Nobel díj átvételének napja emlékezetes, eseményekben, benyomásokban gazdag nap lehetett. Melyik volt mégis a legemlékezetesebb pillanat ezen a napon, mi volt az, ami a legerősebb benyomást tette Tomas Tranströmerre?

– *Az egész. Minden – feleli tekintetével és mozdulataival a költő.*

Monica elmosolyodik, s megkezdődik az a metakommunikáció, mely hosszú évek során fejlődött ki közte és férje közt, s mely lehetővé teszi, hogy Monica tolmácsolja a költő gondolatait.

– Igen, minden – folytatja Monica Tomas gondolatait. *Az ünnepi beszéd, a bankett, a műsor. Kiváló művészek szavalták, illetve adták elő Tomas megzenésített verseit. Nem is gondoltuk, hogy ennyire oldott lesz a hangulat. De nemcsak a díj átadásának napja emlékezetes. Sok olyan program volt azon a héten, ami élményt jelentett. Régi hagyomány például, hogy a Nobel díjas meglátogatja a Rinkeby iskolát, ahol nagyon sok a bevándorló. Fantasztikus volt az a szeretet, amellyel ezek a gyerekek, fiatalok fogadtak minket. Tomas verseit szavalták, és elmesélték, mi fogta meg őket a versekben. Ha akadoztak is néha, s az előadásmód nem is volt tökéletes, de az az őszinte, mély beleézés amellyel a versekhez közelítettek, megható volt. Nem volt bennük semmi mesterkélt, valóban azt közvetítették, ami megérintette őket Tomas verseiben.*

Tranströmer tiszta, világoskék szemében fény gyullad, és fejével int Monicának.

– Igen, azt szeretném, hogy elmeséljem, mit mondott az egyik tizennégy éves diák – nevet Monica.

Tranströmer mosolyogva bólint.

– Yusufnak hívták a fiút. Azt mondta, Tomas, el tudom képzelni, milyen szabadnak érzed magad, mikor zongorázol. Én ugyanazt érzem, amit te. Szabadnak érzem magam, mikor focizom! – meséli Monica.

Mindannyian nevetünk. A nevetés is felszabadító érzés, akár Yusufnak a foci, vagy Tranströmernek a zene.

Igen, a zene. Tomas Tranströmer a költészetten és a zenén keresztül szólítja meg a csendet, hogy árulja el titkait. Hogy árulja el, mi van a szavakon és a hangokon túl, és mi van magán a csenden túl. A csenden túl ott van talán az, amit valójában sem a szavak, sem a hangok nem tudnak kifejezni. Mégis Tranströmer az, aki költészetével talán a lehető legközelebb került ahhoz, hogy kifejezze a kifejezhetlent.

Úgy tűnik, Tranströmer számára a költészet és a zene egyformán fontos. A zenehallgatás és a zenélés létszükséglet. Sok időt tölt a zongora mellett, és bal kézre írt darabokat játszik.

– Van-e kedvenc zeneszerzője, vagy kedvenc zenei stílusa?

Tomas arca beszédes lesz, fejét ingatja, s bal kezével olyan mozdulatot tesz, mintha a zene egészét magához akarná ölelni.

– Változó, hogy mikor melyik zeneszerző, vagy zenei stílus áll hozzá közel – feleli Monica. – Volt például Brahms korszaka, vagy Schubert korszaka, vagyis közel állnak hozzá a klasszikusok. Ugyanakkor sok, mai modern zeneszerzőt hallgat. Korábban, mikor még járta a világot és sokat utazott, mindenütt olyan felvételeket vásárolt, amelyekből annak az országnak zeneszerzőit ismerhette meg, ahol éppen járt, s főleg a kortársakra volt kíváncsi.

Tranströmer egy nagy, sűrű könyv után nyúl az asztalon.

– Ó, értem, Tomas – mondja Monica kedvesen csipkelődve. – Most dicsekedni akarsz, hogy ebben a gyűjteményben lévő zongoradarabokat mind neked, a te balkezedre írták!

Ezen ismét valamennyien nevetünk, de én közben már a következő kérdésem gondolkozom. Izgat a dolog, hogy Tranströmer, aki egyetlen haikuba sűrítve is

képes felmutatni a mindenséget, aki a szavak mágusa, s akiről az ember azt gondolná, neki igazán nincs szüksége más kifejező eszközre, vajon miért került mégis olyan bensőséges kapcsolatba a zenével.

– Tizenévesként izgatta a zeneszerzés, el is sajátította zeneszerzés alapjait, arra is gondolt, hogy esetleg zongorista lesz, vagyis a zene szinte kezdettől fogva jelen van életében. Mi az, amit hiányol a szavakból? Illetve, támad-e hiányérzete, vagy érez-e valamiféle akadályt, ha a zene eszközeivel próbálja magát kifejezni?

– *Én rögtön 79 márciusán című versedre gondolok* – mondja Monica – *Igazam van?*

Tomas helyeslőleg bólint.

– *Abban mondja azt Tomas, hogy „fáraszt az, ki csak szavakat mond, szavakat, nyelv nélkül”. Ebben a sorban benne van, hogy maguk a szavak jelenthetnek akadályt, és állhatnak közénk, s közé annak, amit valójában ki akarunk fejezni. Tomas nem zeneszerző, így nem igen mondhatná meg, vajon van-e hasonló akadály a zenében a kifejezendő és a kifejezett között. Azt viszont elmondhatom, hogy az utóbbi években a zene fontosabb Tomas számára mint a költészet. Igaz-e, Tomas?*

– *Igen, igen* – helyesel a költő.

– Akadály nélkül képes vagy befogadni a zenét és bal kézzel játszani is. Különös, hogy kottát is könnyebben olvasol most, mint szöveget.

– *Kanyarodjunk vissza a költészethez. A Svéd Akadémia a következő szavakkal motiválta, hogy az irodalmi Nobel díjat miért ítéli Tomas Tranströmernek: „tömör, letisztult költői képeiért, amelyek új fényben mutatják meg a valóságot”. Mi a titka, ezeknek a tömör, letisztult költői képeknek?*

– *Én azt mondanám, hogy végtelen türelem. Tomas rengeteget dolgozik egy-egy versen. Valójában nem is írt olyan sok verset, s ez azért van, mert azokat viszont, amelyeket megírt, sokszor évekig csiszolgat* – mondja Monica.

Tranströmerre pillantok, vajon igazat ad-e. Elgondolkozva ül, s kicsit fáradt-nak látszik. De hamarosan újra megélné mikor a felteszem a következő kérdést, s úgy találja, fogas kérdést tettem fel.

– *Költészetében mindenütt jelen van az, amit nem lehet leírni, és kifejezni. Elmondhatjuk-e, hogy az, ami leírhatatlan, egyben természetfeletti?*

A kérdést Monica is nehéznek találja.

– *Tudja, ha Tomas megtalálná a szavakat, s el tudná mondani amit gondol, olyan választ adna erre a kérdésre, amiről Ön el is hinné, hogy az a helyes válasz* – feleli végül.

Ismét nevetünk, közben csodálom azt a derűt, s harmóniát, ami ebből a két emberből sugárzik. Eszembe jut egy interjú, amit nemrég hallgattam meg, s még 1983-ban készült. A riportert a titokzatosról, a Tranströmer költészetében jelen lévő misztikumról, vagy misztériumról faggatta a költőt. Tranströmer elmondta, hogy korai élményei közé tartozik a kozmosszal, a világmindenséggel való összetartozás érzése. Ez az érzés egyszerre volt profán és vallásos élmény. Tranströmer az interjúban elmondta, hogy költészetének vallásos dimenziója is van. Ez a dimenzió azonban szerinte létünk mindennapi tartozéka, olyan, ami természettől fogva jelen van, bár napjaink szekularizált társadalmában egyre kevesebben élik

meg azt a pillanatot, mikor ez a dimenzió megéri az embert. Tranströmer az Isten elvetésétől, a kételkedésen keresztül, majd egyfajta vallásos rajongáson túl találta meg azt az Istent, aki megfoghatatlan. Mint mondta, nem is igen nevezi a megfoghatatlant Istennek, mert ilyenkor az ember óhatatlanul is valamiféle antropomorf lényre gondol.

– Vajon a természetfeletti része a valóságnak vagy nem? – kockáztatom meg a kérdést.

– *Azt hiszem* –, mondja Monica – *kicsit túl absztrakt az a szó, hogy természetfeletti*. – Majd emlékezteti Tomast, hogy egyszer azt mondta, idegenkedik a filozófiától.

– *Ismertünk egy asszonyt* – folytatja Monica –, *aki úgy tudja felolvasni Tomas verseit, hogy az ember úgy érzi, egy másik dimenzióba kerül, s olyan közel a versek lényegéhez, hogy szinte irigykedik rá az ember. Mégis azt hiszem, s Tomas verseiből is ez derül ki, hogy az, amit természetfelettinnek nevezünk a valóság része.*

A szobában közben besötétedett, Monica lámpát gyújt. Sok mindent lehetne még kérdezni versekről, zenéről, mindarról ami absztrakt, és a költő metaforáiról, melyek olyan közel hozzák az olvasót a szavakkal leírhatatlanhoz amilyen közel csak lehet, de eszembe jut, hogy Tranströmer mindaddig, míg betegsége meg nem akadályozta, gyakorló pszichológus is volt. Dolgozott javítóintézetekben, börtönökben, foglalkozott fogyatékosokkal, kábítószerfüggőkkel.

– Mi az, ami vonzza Önt azokhoz az emberekhez, akik tudatosan vagy akaratuk ellenére a társadalmon kívül kerültek?

– *Erről annak idején többször is beszélgettünk Tomasszal* – mondja Monica. – *Ezek az emberek valami olyat képviselnek, ami nagyon valóságos. A velük való találkozás kiemelheti őket abból az egzisztenciális válságból, amelybe jutottak. Ez az amit adhatunk nekik, s közben mi is kapunk. Kapunk, mert ezek az emberek levetettek minden álarcot, megszabadultak minden szereptől, helyüket keresik, ha úgy tetszik, új szerepet, olyat, ami közel hozza őket saját magukhoz. Azt hiszem, így foglalható össze, mi vonzotta Tomast a társadalmon kívül rekedt emberekhez.*

Ismét eszembe jut az 1983-as interjú. Abban is szó esett a szerepekről, s arról, hogy Tomas Tranströmer nem szereti a szerepeket, s idegenkedik a médiától. A médiák is szerephez kényszerítik az embert, olyan szerephez, amilyenben ők szeretnének minket látni. Elmondja azt is, hogy őt és a költészetét túlságosan is ünneplésnek tüntetik fel, holott jelen van benne az élet hétköznapi oldala is, és a humor.

– *Megfigyeltem, hogy egy felolvasó estén mindenki felölti arcára a legünneplésebb kifejezést, ha verseimet hallgatja. De talán ez a szabvány kifejezés amit a svédek magukra öltenek, ha verset hallgatnak – jegyzi meg fanyar humorral az 1983-as interjúban.*

Csend telepszik a szobára. Menni készülök. Búcsúzóul még megkérem a költőt, dedikálja nekem verses kötetét. Kinyitva tartom ölében a könyvet, míg lassan, minden mozdulatra koncentrálva a könyvbe írja a nevét, balkézrel.

Amint a havas, stockholmi utcán lépkedek, fülemben cseng a *Palota* című verse:

*Beléptünk. Hatalmas egy terem,
csendes és üres, mint elhagyott
jégpálya, a padló úgy terül el.
Csukott ajtó. Szürke levegő.*

*A falakon festmények. Láttam
holt képek zsidongását; páncél,
mérleg, hal, süketnéma világban
harcoló lények, a túloldalon.*

*Kietlen, rideg térben egy szobor:
a terem közepén egy magányos ló,
lám, először észre se vettük
mert hirtelen ránk tört az űr.*

*Tengeri kagyló halk mormolása
a városból úgy libbent fel a hang,
puszta szobában körbe keringve
sőhajtvá kereste Őt, a fényt.*

*De más is megjelent. Sötétben
várt érzéseink öt kapujánál,
hogy átléphesse már a küszöböt.
Üveges csendben pergett a homok.*

*Ideje volt megmozdulni. A ló
felé léptem. Óriási acéltest,
fekete, a hatalom maga, mely
itt maradt, mikor ura távozott.*

*És szólt a ló: „Egyedül Én vagyok.
Hátamról levetettem az űrt.
Itt az istállóm. Lassan nővök.
A csendet falom egyre, legbelül.”*

Lipcsey Andersson Emőke fordítása

A cikk rövidebb változata a Magyar Nemzet 2012. március 19-i számának mellékletében jelent meg.

Tomas Tranströmer rövid életrajza

1931 április 15-én, Stockholmban született, gimnáziumba is itt járt.

1956-ban pszichológia szakot végzett a Stockholmi Egyetemen.

Tizenhárom éves korában kezdett alkotni, első verseskötete, a *17 dikter* (17 vers) 1954-ben jelent meg.

1997-ben jelentek meg összegyűjtött versei.

1993-ban tette közzé rövid önéletrajzát *Minnena ser mig* (Az emlékek látnak) címmel.

Verseivel a modernizmus, szürrealizmus és expresszionizmus hagyományait követve egyedi, csak rá jellemző képiséget teremt, mely bepillantást enged a mikrokozmosz és a makrokozmosz titkaiba.

1990-ben agyvérzés érte. Beszélő képességét elvesztette, jobb oldalára lebénult, de alkotó ereje töretlen.

Agyvérzése előtt elismert pszichológus volt. Számos irodalmi díjat kapott Svédországban és Svédország határain kívül is.

Az irodalmi Nobel díjat 2011-ben nyerte el.

Székely János: A lommai világítótorony (fotó 2500-1721)